

Organizuota Lietuvos gyventojų darbo migracija į Sovietų Sąjungą: XX a. šeštasis–devintasis dešimtmečiai

Kazachstanas, Rusija, Estija, Latvija, Kirgizija – tai Sovietų Sąjungos regionai, į kuriuos buvo siunčiami dirbti Lietuvos gyventojai. Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos žmonių darbo migracijos XX a. šeštajame–devintajame dešimtmetyje problematika, atskleidžiamos jos kryptys, intensyvumas, rezultatai.

ĮVADAS

XX a. antrojoje pusėje Sovietų Sąjunga ėmėsi milžiniškų ūkio projektų. Galima paminėti Kazachstane ir Rusijoje įgyvendintą plėšinių programą, Sibire nutiestą geležinkelio liniją, vadinamąją Baikalo–Amūro magistralę (BAM), Kazachstane iškastą Irtyšiaus–Karakandos kanalą ir kt. Šioms akcijoms įgyvendinti reikėjo ne tik didžiulių finansinių išteklių, bet ir daugybės tūkstančių darbininkų. Tam buvo telkiami įvairių SSRS vietovių gyventojai. Į šias akcijas buvo įtraukta ir Lietuva, jos žmonės.

Išsamių tyrimų, nagrinėjančių Lietuvos darbo jėgos migravimą už respublikos ribų, nėra atlikta. Tik pavieniai istorikai užsiminė apie siunčiamus dirbti į kitus SSRS regionus Lietuvos gyventojus¹. Nastazija Kairiūkštytė, tirdama XX a. penktojo–šeštojo dešimtmečių demografinius pokyčius, apskaičiavo, kad 1953–1958 m. organizuotu būdu dirbti į SSRS buvo išsiųsta 25,4 tūkst. darbininkų iš Lietuvos². Tačiau pažymėtina, kad tuo

pat metu, be šios kategorijos asmenų, į kitų sovietinių respublikų žemės ar miškų ūkius buvo siunčiamos ir šeimos. Šios akcijos įgyvendinimo Lietuvoje rezultatai nenagrinėti. Paminėtini istoriko Vytauto Tininio darbai, kuriuose aptariamas lietuvių indėlis į grandiozinių sovietinio ūkio projektų plėtrą. Autorių domino plėšinių ir statybų programa, Baikalo–Amūro magistralės tiesimas, Lietuvos parama Rusijos nejuodžemio zonoje buvusio Smolensko srities žemės ūkiui³. V. Tininio nuomone, Lietuvos gyventojai pernelyg nesusigundė darbo pasiūlymais toli nuo respublikos ir neįsitraukė į smarkiai propaguojamus internacionalinius kolektyvus⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurie autoriaus pateikiami duomenys yra neobjektyvūs. Štai rašydamas apie lietuvius SSRS pramonėje ir žemės ūkyje V. Tininis nurodė, kad 1956 m. nuspręsta iš Lietuvos išsiųsti 19 tūkst. žmonių į Kazachstaną tiesti geležinkelio⁵. Bet iš tiesų buvo kalbama apie dešimt kartų mažesnę skaičių.

Straipsniui parengti buvo vertingi etninius-demografinius ir ūkio procesus Sovietų Sąjungoje tyrusių autorių darbai⁶. Antai Viktoras Kotovas ir Valerija Kozina tvirtina, kad sovietinei industrializacijai ir žemės ūkio modernizacijai vykdyti reikėjo daug darbo jėgos. Jos buvo ieškoma pasitelkiant reguliuojamą – reikiamu metu skatinamą arba pristabdomą – migraciją⁷. Pastarosios tyrėjos duomenimis, 1954–1965 m. į Kazachstano

pramonę, statybas, transportą ir žemės ūkį atvyko 2,5 mln. asmenų, daugiausia iš europinės SSRS dalies⁸.

Kitų respublikų gyventojų mobilizavimo į darbus problematiką tyrusių autorių darbai pravertė lyginamuoju aspektu, nes leido išvelgti darbo jėgos perkėlimo procesų atskirose respublikose panašumus ir specifiką⁹. Antai kaimyninė Baltarusija į darbininkų perkėlimą įsitraukė daug anksčiau už Lietuvą – jau 1946 m. šios respublikos žmonės prisidėjo prie Kaliningrado srities apgyvendinimo. Ten persikėlė per 30 tūkst., o iki 1965 m. į Kazachstaną, Sibirą ir Uralą – dar apie 200 tūkst. Baltarusijos gyventojų¹⁰.

Vertingi buvo dokumentų rinkiniai¹¹, skelbiantys SSKP ir SSRS vyriausybės sprendimus įvairiais ūkio klausimais, tuometinių komunistų partijos vadovų pranešimai ir pasisakymai¹². Statybose ir kitose ūkio plėtros programose dalyvavusių, jas organizavusių ar joms vadovavusių asmenų prisiminimai padėjo išryškinti žmonių požiūrį į darbą už Lietuvos ribų, jų motyvus apsisprendžiant to darbo imtis ir pan.¹³ Ano meto spaudos publikacijos papildė šaltinių medžiagą, patikslino kai kurias darbo migracijos detales, padėjo atskleisti jos dalyvių nuotaikas ir kt.

Pagrindinis straipsnio šaltinis – Lietuvos archyvų medžiaga. Rekonstruojant darbo jėgos migravimo problematiką labai svarbūs buvo Lietuvos centriniame valstybės (toliau – LCVA) ir Lietuvos ypatingajame (toliau – LYA) archyvuose saugomi to meto Lietuvos SSR valdžios sprendimai šiuo klausimu (LKP Centro komiteto ir LSSR Ministrų Tarybos nutarimai, informacinės pažymos, ataskaitos ir pan.). Partinė administracinė respublikos valdžia vykdė Maskvoje priimtus nutarimus ir siuntė iš Lietuvos nurodytą skaičių žmonių. Vis dėlto paisydama respublikos ar lokalių teritorinių vienetų interesų primestus planus ji šiek tiek koregavo, ypač kai ir pačioje Lietuvoje XX a.

septintajame dešimtmetyje pradėjo stigti darbo jėgos.

Darbo jėgos paieškos ir paskirstymo klausimus Lietuvoje kuravo specialios tam įkurtos institucijos. Tiriamu atveju veikė Organizuoto darbininkų telkimo valdyba prie LSSR Ministrų Tarybos, kuri XX a. septintajame dešimtmetyje buvo reformuota į Vyriausiąją perkėlimų ir organizuoto darbininkų telkimo valdybą. Ši vėliau buvo pertvarkyta į LSSR valstybinio darbo resursų naudojimo komitetą. Nuo 1978 m. rudens iki 1988 m. pavasario institucija vadinosi LSSR valstybinis darbo komitetas. Visos šios institucijos buvo atsakingos už tiek Lietuvai, tiek SSRS būtinos darbo jėgos surinkimą ir paskirstymą. Iš LCVA saugomų valdybos ir komiteto dokumentų (f. R-293, R-543) pavyko nustatyti Lietuvos gyventojų siuntimo kryptis, kiekybinius rodiklius, lengvatų sistemą ir pan. Pravertė ir LSSR statistikos valdybos duomenys (f. R-363) – jie padėjo išryškinti iš darbų grįžtančių į Lietuvą asmenų teritorinį pasiskirstymą.

Straipsnyje siekiama nustatyti Lietuvos gyventojų siuntimo dirbti į kitus SSRS regionus kryptis, kiekybinius rodiklius, aptarti gyventojų motyvaciją, pateikti jų socialinę charakteristiką, nustatyti perkėlimo akcijoje dalyvavusių asmenų teritorinę lokalizaciją. Tiriamo laikotarpio chronologinės ribos sietinos su šio proceso pradžia ir pabaiga: Lietuvos gyventojai į darbus kitose SSRS vietose organizuoti buvo siunčiami nuo 1953 m. iki sovietmečio pabaigos 1987 m.

DARBININKŲ PERKĖLIMO AKCIJOS VYKDYTOJAI

Iki nagrinėjamo laikotarpio pradžios Lietuvoje vyko tik vidinis, labiau į žemės ūkį orientuotas gyventojų perkėlimas. Jį vykdė LSSR žemės ūkio ministerijai pavald

Perkėlimų valdyba¹⁴. Maskvos nurodymu darbininkus pramonei, transportui ir kitoms sritims rinko Organizuoto darbininkų telkimo valdyba prie LSSR Ministrų Tarybos¹⁵. 1954 m. abi šios valdybos buvo sujungtos į Vyriausiąją perkėlimų ir organizuoto darbininkų telkimo valdybą, o 1967 m. ją panaikinus buvo sudarytas Valstybinis darbo resursų naudojimo komitetas. Naujajai institucijai vadovauti buvo paskirtas Petras Kareckas, vėliau jį pakeitė Bronius Gaigalas.

Įkurtoji valdyba buvo atsakinga tiek už Lietuvos, tiek už SSRS pramonės, statybos, transporto ir kitų įmonių aprūpinimą darbo jėga¹⁶. Lietuvai, kaip ir kitoms respublikoms, privalomo sutelkti darbininkų skaičiaus planus sudarydavo SSRS valstybinis plano komitetas, jis kontroliavo ir tų planų įgyvendinimą¹⁷. Netrukus LSSR perkėlimų valdybos funkcijos buvo išplėtos, ji tapo atsakinga ne tik už norinčių persikelti atskirų darbininkų, bet ir už šeimų suradimą, nugabenimą į paskirties vietą, kontroliavo jų įsikūrimą ir kt.¹⁸ 1967 m. valdybos funkcijas perėmusio LSSR valstybinio darbo resursų naudojimo komiteto darbo sritis buvo dar labiau išplėsta. Be minėtų sričių, komitetas buvo atsakingas už darbo jėgos užimtumą Lietuvoje, jos poreikio pagal sritis analizę, darbo vietų kaitos priežasčių tyrimą¹⁹.

Vykdamas darbininkų kitiems SSRS regionams paiešką, visa LSSR teritorija buvo suskirstyta į zonas, o šios – į rajonus, kuriuose buvo ieškoma norinčių sudaryti darbo sutartis asmenų. Darbininkų buvo ieškoma visuose 87 tuometiniuose administraciniuose rajonuose ir didžiausiuose miestuose. Zonomis vadovavo įgaliotiniai, jiems buvo pavaldūs po keletą rajonų. Darbininkų perkėlimo akcijos pradžioje, 1954 m., už tai atsakingoje valdyboje dirbo 40 žmonių²⁰, 1970 m. jų padaugėjo iki 63, 1975 m. – iki 85²¹.

ORGANIZUOTA DARBO MIGRACIJA: LAIKOTARPIAI, KRYPTYS, PLANAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS

Remiantis archyvine medžiaga, sąlygiškai galima išskirti tris LSSR gyventojų darbinio migravimo į kitus SSRS regionus laikotarpius: 1) 1953–1965 m. – intensyvaus darbininkų perkėlimo tarpsnis, kai kasmet turėjo būti sutelkta ir išsiųsta po keletą tūkstančių žmonių; 2) 1966–1977 m. – silpstanti akcija, kai darbo jėgos iš Lietuvos poreikis sumažėjo; 3) 1978–1987 m. – išsikvėpęs procesas, kai kasmet buvo išsiunčiama tik po kelis šimtus darbininkų. Jau antrajame laikotarpyje išryškėjo tendencija, kai potencialūs darbininkai darbo mieliau dairėsi ne kur nors toli už Lietuvos, bet netoliese esančiuose miestuose – Alytuje, Kapsuke (dab. Marijampolė), Jurbarkė, Utenoje ir kitur. Kaip tik čia sparčiai plėtėsi pramonė ir statybos, o tam reikėjo vis daugiau darbo rankų. Apskritai pažymėtina, kad darbo migracija iš Lietuvos į kitus SSRS regionus buvo menka, o kaime išsekus gyventojų pertekliui dar labiau sumažėjo.

Vykdydama grandiozinius ekonominius projektus SSRS vadovybė siekė ne vien ekonominių tikslų. Greta to slypėjo ir politiniai-ideologiniai siekiai (sovietinių piliečių indoktrinacija), ir neviešinami socialinių (tam tikrų regionų apgyvendinimo ir kt.) problemų sprendimai. Antai pradėjus įdirbti Kazachstano stepes tuo pat metu iškilo ir demografinis klausimas – kas dirbs įkurtuose kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose? Kadangi vietos gyventojų pajėgų tokiam milžiniškam sumanymui įgyvendinti neužteko, buvo pasitelkti kitų sovietinių respublikų gyventojai. Akcijos pradžioje SSKP CK pirmasis sekretorius Nikita Chruščiovas pareiškė: „Neabejotina, kad sovietinė liaudis duos reikiamą skaičių žmonių naujoms žemėms įsisavinti. Kiekvienas supranta, kad

tai visaliaudinis reikalas.⁴²² Įgyvendinant šį planą, į plėšinius buvo nukreipti daugiatūkstantiniai žmonių srautai. Kaip teigia V. Kotovas, Kazachstano žemės ūkis vien 1960–1964 m. sulaukė daugiau kaip 2 mln. atvykėlių, iš jų 69 proc. – iš Rusijos, 21 proc. – iš Ukrainos, 4 proc. – iš Baltarusijos²³. Tokia atvykėlių gausa neišvengiamai veikė etninę šios respublikos gyventojų sudėtį. Rusai, ukrainiečiai ir baltarusiai 1970 m. sudarė 51 proc. Kazachstano gyventojų²⁴.

Išlikę dokumentai rodo, kad Maskvos skiriamus privalomo surinkti darbininkų skaičiaus planus Lietuva paprastai įvykdavo. Tiesa, akcijos pradžioje (1953 m.) pasiūsti reikiamą skaičių Lietuvos gyventojų į darbus už respublikos ribų sekėsi sunkiau, nes dėl organizacinių nesklaidumų nemažai Organizuoto darbininkų telkimo valdybos darbuotojų neįvykdavo planų²⁵. Rajonų valdžiai labiau rūpėjo savi interesai. Juk po didžiųjų 1948 ir 1949 m. trėmimų kai kurių rajonų valdžia pati susidūrė su darbo jėgos trūkumu ir ieškojo, kaip šią spragą užpildyti. Viena iš galimybių – kitų Lietuvos rajonų gyventojai. Kaip tik tada vyko Rytų ir Pietryčių Lietuvos gyventojų perkėlimo į kitus respublikos regionus akcija – 1951–1955 m. iš čia perkelta maždaug 8 tūkst. asmenų²⁶.

Tačiau XX a. septintajame dešimtmetyje vis labiau ryškėjo priešinga tendencija. Dėl objektyvių (pvz., spartaus pramonės augimo Lietuvoje) ir subjektyvių (lietuvių nenoro vykti į mažiau apmokamus darbus ir gyventi netenkinančiomis buities sąlygomis) priežasčių nesisekė įgyvendinti nurodytų darbo jėgos sutelkimo planų. Reikšmės turėjo ir ekonominių respublikos interesų paisymas. Kitaip negu Baltarusijoje, LSSR Ministrų Taryba neleido rinkti darbininkų į kitų respublikų pramonę kolūkiuose, o paieškos smaigalį nukreipė į miestų, daugiausia Kauno ir Vilniaus, gyventojus. Vis dėlto nepajėgdami sutelkti būtino darbininkų skaičiaus

Perkėlimų valdybos darbuotojai šio nurodymo nepaisė ir ieškojo žmonių visur. Jiems nerūpėjo vieno ar kito kolūkio arba rajono valdžios interesai. Antai 1957 m. pradžioje Jonavos rajono vykdomojo komiteto pirmininkas LSSR Ministrų Tarybai skundėsi, kad be rajono valdžios sutikimo į Kazachstaną buvo išsiųsta 18 kolūkiečių šeimų²⁷.

1 lentelėje pateikiami LSSR privalomi surinkti darbininkų skaičiai intensyviausiu darbo jėgos perkėlimo laikotarpiu.

1 lentelė. Į SSRS siunčiamų LSSR darbininkų teritoriniai planai (1956–1958 m.)

Miestas, rajonas	Privaloma surinkti darbininkų	Privaloma surinkti šeimų
Vilnius	2 295	327
Kaunas	2 480	340
Klaipėda	880	240
Šiauliai	729	140
Panevėžys	365	75
Druskininkai	71	25
Palanga	18	4
Akmenės	33	13
Alytaus	255	40
Anykščių	38	15
Ariogalos	35	13
Biržų	115	27
Daugų	43	15
Dotnuvos	31	11
Dūkšto	37	22
Dusetų	35	7
Eišiškių	121	25
Ignalinos	72	25
Jiezno	59	17
Jonavos	64	29
Joniškėlio	17	6
Joniškio	33	13
Jurbarko	34	11
Kaišiadorių	62	18
Kalvarijos	25	11
Kapsuko	250	40
Kauno	44	20
Kavarsko	43	13

Kazlų Rūdos	25	9
Kelmės	43	12
Kėdainių	205	30
Kybartų	43	43
Klaipėdos	35	25
Kretingos	41	12
Kupiškio	35	9
Kuršėnų	43	21
Lazdijų	35	13
Linkuvos	28	8
Mažeikių	58	13
Molėtų	38	13
Naujosios Vilnios	87	35*
Naumiesčio	28	11
Nemenčinės	37	20
Obelių	39	22
Pabradės	102	40
Pagėgių	33	15
Pakruojo	17	12
Pandėlio	36	13
Panevėžio	29	15
Pasvalio	40	15
Plungės	39	23
Priekulės	34	12
Prienų	79	25
Radviliškio	75	40
Ramygalos	50	15
Raseinių	58	15
Rietavo	33	10
Rokiškio	100	30
Salantų	33	12
Sedos	18	9
Simno	34	12
Skaidvilės	22	15
Skuodo	33	12
Šakių	23	9
Šalčininkų	41	30
Šeduvos	38	9
Šiaulių	30	16
Šilalės	27	9
Šilutės	36	12
Širvintų	53	20
Švenčionių	87	28
Švenčionių	76	21
Tauragės	200	35
Telšių	153	30

Tytuvėnų	24	13
Trakų	37	25
Troškūnų	37	18
Ukmergės	275	50
Utenos	125	30
Užvenčio	25	17
Vabalninko	19	8
Varėnos	131	50
Varnių	21	7
Veisiejų	36	13
Vievio	42	20
Vilkaviškio	23	13
Vilkijos	33	13
Vilniaus	64	20
Zarasų	53	25
Žagarės	28	13
Iš viso	11 706	2 732

* Prie Naujosios Vilnios rajono šeimų skaičius pridėtas Naujosios Vilnios miesto šeimų skaičius (šeimą vidutiniškai sudarė 4 asmenys).

Sudaryta remiantis LSSR MT 1958 m. sausio 29 d. potvarkio Nr. 59-p priedu, LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 58, l. 2–5; LSSR MT 1957 m. sausio 22 d. potvarkio Nr. 75-p priedu, *ibid.*, b. 48, l. 3–7; LSSR MT nutarimo „Dėl valstybinio plano Lietuvos TSR liaudies ūkiui išvystyti 1957 metais“ priedu Nr. 10, *ibid.*, l. 86–88; Organizuoto darbininkų telkimo ir perkėlimo už respublikos ribų plano vykdymo 1956 m. žiniomis, *ibid.*, b. 42, l. 16–18.

Iš 1 lentelės matyti, kad daugiausia darbininkų ir šeimų planuota išsiųsti į SSRS iš didžiųjų Lietuvos miestų ir Ukmergės, Kapsuko, Kėdainių, Tauragės rajonų. Darbininkai buvo renkami ne Lietuvos, o Kazachstano ir Rusijos (Karelijos) poreikiams. Planai buvo nuolat didinami. Įdomu, kad tarp atiduodančiųjų žmones pateko Linkuvos, Joniškio, Pasvalio, Šiaulių rajonai, prieš keletą metų patys buvę vidinio šeimų perkėlimo akcijos dalyviai, taigi žmones priimančys. Be to, kai kuriems demografiškai mažiems rajonams skirta surinkti palyginti daug darbininkų. Štai 1957 m. Jiezno rajonas (31,1 tūkst. gyventojų) turėjo pristatyti daugiau darbininkų

už daugiau gyventojų turintį Vilniaus rajoną (39,1 tūkst. gyventojų)²⁸. Pamažu daugumai rajonų surenkamų žmonių skaičius buvo mažinamas ir tik atskiriems (Kėdainių, Biržų, Tauragės) – padidintas. Antai Kėdainių rajonui 1956 m. reikėjo surinkti 40, 1958 m. – 85 darbininkus, Biržų – atitinkamai 20 ir 45, Tauragės – 50 ir 70²⁹.

Išlikusi archyvinė medžiaga leidžia išskirti šias Lietuvos gyventojų darbo migracijos kryptis: 1) darbai Kazachstano ir Rusijos žemės ūkyje įgyvendinant vadinamąją plėšinių programą; 2) darbai Rusijos miško pramonėje; 3) darbai Kazachstano ir Rusijos statybose, transporte ir pramonėje (geležinkelių, kanalų tiesimas, gamyklų statyba ir kt.); 4) sezoniniai studentų darbai Rusijos statybose ir žemės ūkyje.

Plėšinių programa. Iš kitų ekonominių projektų išsiskyrė Kazachstano ir Rusijos žemės ūkio modernizacija, kuri reiškėsi dirbamos žemės plotų (plėšinių) didinimu. Toks sprendimas atsirado neatsitiktinai. Tuo metu SSRS susidūrė su grūdų trūkumu. Idėja panaudoti plėšines žemes pradėta įgyvendinti 1954 m. pavasarį Maskvoje³⁰. Vienas iš jos organizatorių Leonidas Brežnevas teigė: „Plėšiniai tvirtai įėjo į mano gyvenimą. O viskas prasidėjo Maskvoje šaltą 1954 metų dieną sausio pabaigoje, kai mane išsikvietė į TSKP CK. Pati problema buvo žinoma, apie plėšinius tądien išgirdau ne pirmą kartą, o naujiena buvo tai, kad taip plačiai prikelti plėšinius nori pavesti kaip tik man.“³¹ Dirbamos žemės plotus buvo nutarta plėsti aštuoniuose Kazachstano (Akmolinsko, Aktiubinsko, Karagandos, Kokčetavo, Kustanaisko, Pavlodaro, Šiaurės Kazachstano ir Vakarų Kazachstano) ir dvilikoje Rusijos (Altajaus, Čeliabinsko, Čitos, Čkalovo, Irkutsko, Krasnojarsko, Kemerovo, Kurgano, Novosibirsko, Omsko, Saratovo ir Tiumenės) kraštu ir sričių³².

Lietuva į plėšinių programą įsitraukė 1956 m. – tais metais turėjo surinkti ir į

Kazachstano žemės ūkį išsiųsti 1 tūkst. šeimų. Iš pradžių Maskvos planus įgyvendinti pavykdavo, bet ilgainiui vis sunkiau sekėsi rasti tokių, kurie norėtų dirbti ne Lietuvoje. Todėl institucijos, atsakingos už organizuotą darbininkų telkimą ir šeimų perkėlimą, vadovas kreipėsi į Maskvą prašydamas nuo 1969 m. išbraukti Lietuvą iš šeimų į Kazachstaną perkeliančių respublikų sąrašo³³. Į šį prašymą nebuvo atsižvelgta – šeimos iš Lietuvos į Kazachstaną buvo siunčiamos iki 1975 m.

Karelija ir Sibiras: miško pramonės darbai. Lietuvai įsitraukus į organizuoto darbininkų siuntimo į SSRS akciją, pirmieji respublikos gyventojai buvo išsiųsti į Karelijos ASSR dirbti miško pramonėje. Jau 1953 m. ten atsidūrė 3 481 darbininkas iš Lietuvos³⁴. Be pavienių darbininkų, į Kareliją buvo siunčiamos ir šeimos (1955 m. – 503, 1956 m. – 458)³⁵. XX a. septintajame–dešimtajame dešimtmetyje dokumentuose ėmė rasti vis daugiau Sibiro vietovardžių: Archangelskas, Chabarovskas, Krasnojarskas, Komija ir kt. Ten kasmet atsidurdavo po keliasdešimt Lietuvos gyventojų³⁶.

„Amžiaus statyba“ ir kiti projektai. Baikalo–Amūro magistralė buvo tiesiama etapais, kurių pirmasis prasidėjo dar prieš Antrąjį pasaulinį karą – 1932 m. SSRS liaudies komisarų taryba priėmė sprendimą tiesti Baikalo–Amūro geležinkelį³⁷. Darbus nutraukė karas. Pokario metais geležinkelį tiesė Baikalo–Amūro darbo ir pataisos lagerio politiniai kaliniai³⁸.

XX a. aštuntajame dešimtmetyje prasidėjo naujas magistralės tiesimo etapas, į kurį įtraukti ir Lietuvos gyventojai. 1974 m. rugpjūčio 7 d. priimtas SSKP CK nutarimas pradėti milžiniškus transporto darbus. Baikalo–Amūro magistralę tada buvo numatyta baigti per dešimtmetį (1974–1983 m.)³⁹. Plano laiku įgyvendinti nepavykus, darbai baigti 1989 m.

Kiekviena sovietinė respublika turėjo prisidėti prie statybų darbo jėga ir reikalingomis medžiagomis. Kiekviena jų turėjo pastatyti po geležinkelio gyvenvietę. Lietuvai teko suprojektuoti ir pastatyti Naujojo Uojano geležinkelio gyvenvietę Buriatijos ASSR. Ją suprojektuoti turėjo Valstybinis pramonės statybos projektavimo institutas⁴⁰. Darbams koordinuoti 1974 m. buvo sudaryta speciali komisija. Į ją įėjo įvairių LSSR institucijų atstovai: Ksaveras Kairys (pirmininkas), Antanas Aksomitas, Justinas Antanaitis, Algirdas Mykolas Brazauskas, Vladimiras Golubkovas, Antanas Daukša ir Romualdas Sakalauskas⁴¹. Vėliau komisijos sudėtis keitėsi.

Pasirengimo ir projektavimo darbai Lietuvoje šiek tiek užtruko. Buvo numatyta pastatyti gyvenvietę maždaug 2 tūkstančiams asmenų: 17 tūkst. m² gyvenamojo ploto, visuomeninės paskirties pastatų (mokykla, vaikų darželis, geležinkelio stotis, pirtis ir kt.) ir komunalinių objektų (inžineriniai tinklai, katilinė, nuotekų valymo įrenginiai). Bendra darbų sąmata – 27–30 mln. rb⁴². 1979 m. pavasarį LSSR Ministrų Taryba priėmė nutarimą sudaryti specialų traukinį⁴³, kuris iš Lietuvos į statybos vietą gabentų darbininkus ir specialistus, statybines medžiagas, įrangą ir kt. Pirmas toks traukinys iš Vilniaus pajudėjo 1979 m. rugpjūčio 17 d., nors lietuvių jaunimas BAM'e darbuosiu jau nuo 1975 m.⁴⁴ Pirmąją statybininkų grupę sudarė 25 asmenys. Vienas iš jos narių motyvą vykti į BAM'o statybą apibūdino taip: „Ilgai nemąstęs sutikau ir sulaukiau kvietimo pas statybos ministrą Bronių Šešplaukį – pasirašyti trejų metų sutartį dėl darbo BAM-o statybose <...>. Man iškart pažadėjo 1 000 rublių per mėnesį algą [buvo paskirtas vyriausiuoju inžinieriumi. – V. S.], paskyrą automobiliui ir kai grįšiu į Lietuvą, – butą.“⁴⁵ Palyginkime: pasiūlytoji algą buvo 3–4 kartus didesnė, nei šis žmogus gavo Lietuvoje dirbdamas darbų

vykdytoju, ir bent 10 kartų didesnė už ne tokias atsakingas pareigas ėjusių asmenų algą. Matyt, galimybė daugiau uždirbti buvo svarbiausias motyvas, skatinęs Lietuvos darbininkus vykti dirbti į Buriatiją. Išlikę duomenys rodo, kad reikiamą darbininkų skaičių pavykdavo nesunkiai surinkti⁴⁶.

Lietuvos gyventojų buvo galima sutikti ir elektrinių, naftos įmonių, automobilių gamyklų (pvz., Toljačio VAZ, Tatarstano KAMAZ), taip pat miestų (Leningrado, Talino, Denisovo, Gagarino) ir įvairių jų objektų statybose. Jie buvo vertinami kaip geri statybininkai. Antai 1954 m. pradžioje į Leningradą ir Kirovo hidroelektrinės statybą buvo išsiųsta po 45, 1969 m. į Toljačio automobilių gamyklos statybą – 100, 1974 m. į Tatarstane statomą sunkvežimių gamyklą – 20 žmonių⁴⁷. XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje ėmus plėsti Vakarų Sibiro naftos ir dujų komplekso statybas, lietuviai ten statė gyvenamuosius namus, tiesė kelius⁴⁸.

„Trečiasis semestras“: studentų darbo stovyklos. Tarp jaunų žmonių gana paplitusios buvo vasaros darbo stovyklos. Jas taip pat iš dalies galima priskirti prie (sezoninio) darbo migracijos. Tokios stovyklos buvo organizuojamos Lietuvoje, kitose sąjunginėse ar autonominėse respublikose ir socialistinio bloko (Lenkija, Vengrija, Vokietijos Demokratinė Respublika ir kt.) šalyse. Plačiau aptarsime tik kitose SSRS vietovėse organizuotas darbo stovyklas.

LSSR aukštųjų mokyklų studentai ir specialiųjų vidurinių mokyklų moksleiviai buvo siunčiami į kitus SSRS regionus atlikti sezoninių darbų. Tuo metu jie vadinti „trečiojo semestro“ dalyviais. Buvo sudaromi specialūs statybos ir kitokie būriai. Statybos būrių veikloje daugiausia dalyvavo jauni vyrai, o kitų – merginos, nes šie būriai buvo orientuoti į žemės ūkio derliaus auginimą ir nuėmimą. Studentų būrių pradžia siekia 1951-uosius. Tuo metu įvyko pirmoji Kauno

politechnikos instituto (KPI) studentų darbo ir poilsio stovykla, kurios dalyviai ant Dovinės upelio (Kapsuko r.) statė elektrinę⁴⁹. Kada pirmieji studentų būriai buvo išsiųsti į kitas sovietines respublikas, duomenų nėra. Išlikę tokių būrių veiklos dokumentai rodytų, kad tai pradėta daryti XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Tačiau būrių dalyvių prisiminimuose ir spaudoje nurodoma XX a. septintojo dešimtmečio pabaigos data. Vienas iš tokių dalyvių prisiminė: „1968 metų vasarą iš KPI važiuojame dirbti į Altajaus kraštą, Ust Kokso vietovę. 15 lietuvių ir 15 estų statėme garažą 30 automobilių.“⁵⁰ Kitų metų vasarą spaudoje pasirodė informacija apie studentų stovyklas, pasiekusias ir Altajaus kraštą⁵¹. Netrukus studentų būrių darbo geografija dar labiau išsiplėtė. 1970 m. Sibire, Kaukaze, Kirgizijoje ir Latvijoje dirbo 670 studentų. Daugiausia (400) asmenų buvo išsiųsta į Sibirą, Latvijoje dirbo 170, Dagestane – 60, Kirgizijoje – 40. Studentai statė visuomeninės paskirties objektus (pradinę mokyklą, vaistinę) ir gyvenamuosius namus. 1972 m. 600 studentų dirbo Tomsko srityje, 1984 m. apie 2 000 – Jakutijoje ir Stavropolio krašte, po keliasdešimt – Uzbekijoje, Tiumenės ir Smolensko srityse⁵². Priimančiųjų organizacijų vadovybė buvo patenkinta tokiais laikiniais darbininkais ir siekė padidinti jų skaičių. Antai 1976 m. daugiau darbo jėgos užsipašė Jakutijos srities partijos komitetas (studentai iš Lietuvos čia dirbo nuo 1974 m.). Vykdam šį prašymą, Lietuvos studentų būrio štabui buvo pavesta papildomai surasti ir pasiųsti į Jakutiją 100 asmenų⁵³. LSSR studentai sudarė 15 proc. tame krašte dirbusių studentų (pagal planą ten turėjo būti įdarbinta 4 200 asmenų, tarp jų iš Lietuvos – 600, bet realiai atsiųsti 639 asmenys⁵⁴). Panašius planus turėjo įgyvendinti Latvija ir Estija, tik pastarajai buvo numatytas kiek mažesnis privalomų surinkti studentų skaičius.

Kitas darbo jėgai imlus regionas buvo Rusijos nejuodžemio zona. XX a. aštuntajame dešimtmetyje Maskvai pradėjus jos gaivinimo vaju, atskiroms sovietinėms respublikoms buvo nurodyta „bendradarbiauti“ su atskiromis sritimis: Baltarusijai – su Pskovo, Lietuvai – su Smolensko, Uzbekijai – su Naugardo⁵⁵. LSSR į Smolensko sritį turėjo siųsti darbininkus, statybines medžiagas, žemės ūkio produkciją ir pan. Ten vyko ir lietuviai studentai, jie dirbo kartu su Rusijos, Ukrainos, Baltarusijos, Gruzijos, Azerbaidžano, Kirgizijos studentais (1976 m. iš viso ten pasiųsta 12 tūkst. studentų)⁵⁶. Lietuva kasmet siųsdavo apie 600 studentų⁵⁷. Toks jaunų žmonių siuntimo planas turėjo kelis tikslus. Vienas jų – ekonominis: studentai buvo pigi darbo jėga. Vienas studentų darbo būrių dalyvis prisiminė: „Nepasisėkė, nes mums teko ne paprasti nekvalifikuoti darbai, o nekvalifikuoti parengiamieji darbai: autostrados linijos parengimas (kirsti medžiai, krūmai), barakų prie statybų ateityje turėjusiems dirbti kaliniams statyba... Taigi visur ir visada menkai vertinami darbai...“⁵⁸ Kitas studentų darbo būrių siuntimo tikslas buvo politinis. Tokie būriai turėjo skatinti internacionalizmą, padėti ugdyti sovietinę tapatybę. Mat vienoje vietoje dirbo jaunimas iš įvairių sovietinių respublikų, buvo klausomasi indoktrinuojančių paskaitų apie komunizmo statybą, SSRS pažangą ir tautų draugystę.

Beje, į studentų būrius vykdavo atranka, nes norinčių užsidirbti ar įdomiau praleisti vasarą buvo daug. Todėl buvo atrenkami gerų mokslo ar visuomeninės veiklos rezultatų pasekę jaunuoliai, prieš tai panašios darbo padėties įgiję studentų statybos būriuose Lietuvoje. Vienas jų dalyvis apie motyvą 1977 m. vykti dirbti į Tuvos ASSR pasakojo: „Per 2 mėnesius studentai galėjo gauti per 400 rublių algos – tų laikų studentui sunkiai įsivaizduojamą sumą.“⁵⁹

KIEKYBINIAI DARBO MIGRACIJOS RODIKLIAI

Išlikę duomenys leidžia nustatyti, kad intensyviausiu darbo migracijos laikotarpiu (1953–1965 m.) iš Lietuvos į kitų SSRS vietovių pramonės įmones, miškų ir žemės ūkius buvo išsiųsta apie 57 tūkst., antruoju (1966–1977 m.) – apie 12 tūkst., trečiuoju – apie 5 tūkst. asmenų (šeimų šiuokart siųsti jau nebereikėjo)⁶⁰. Taigi dirbti kituose SSRS regionuose išvyko apie 75 tūkst. Lietuvos gyventojų. Į šį skaičių neįeina studentų darbo būrių dalyvių skaičius (į kitus SSRS regionus kasmet išvykdavo apie 2 tūkst. studentų).

Panašius planus turėjo visos sovietinės respublikos. Pavyzdžiui, Maskva iš Baltarusijos 1952 m. pareikalavo 9 tūkst. šeimų dirbti Rusijos pramonėje⁶¹. Tačiau į regionines galimybes nebuvo atsižvelgiama. Antai Pinsko srities partijos komiteto sekretorius Tetiuševas skundėsi, kad „niekas mūsų neprašo žmonių, tik kelia reikalavimą duoti“⁶². Baltarusijos tyrėjų darbai rodo, kad nuo pat pokario vykdoma darbo jėgos perkėlimo į SSRS akcija Baltarusijai pridarė didelių demografinių nuostolių, nes iki 1965 m. iš respublikos išvyko apie 1,2 mln. asmenų⁶³. Suskaičiuota, kad 1946–1965 m. Baltarusijos žemės ūkis dėl perkėlimo neteko apie 96 tūkst. šeimų, o dėl organizuoto darbininkų telkimo – apie 540 tūkst. asmenų. Pažymėtina, kad darbininkų iš Baltarusijos buvo pareikalauta anksčiau negu iš Lietuvos – 1946 m. Matyt, tai lėmė politinė konjunktūra. Demografiškai Lietuva buvo maža respublika (1945 m. – 2,3 mln. gyventojų), per Antrąjį pasaulinį karą patyrusi didelių nuostolių (nebeliko beveik visos žydų bendruomenės, nuo represinės nacių politikos žuvo daug vietos gyventojų ir kt.). Be to, bijodami sovietų, 1944 m. iš Klaipėdos krašto pasitraukė dauguma jo gyventojų (apie 130 tūkst.). Lietuvos sovietizavimas buvo susijęs su intensyvia

migracija: 1944–1947 m. vyko priverstinė lenkų migracija iš Lietuvos į Lenkiją, sovietų valdžiai oponuojantys gyventojai buvo įkalinami, tremiami į Sibirą ar kitur, žuvo kovodami pogrindyje. Šie esminiai pokyčiai lėmė didelius demografinius sunkumus. Todėl Maskvos reikalavimas Lietuvai duoti darbininkų galėjo padaryti dar opesnę ir taip sunkiai sprendžiamą ištuštėjusių Vilniaus ir Klaipėdos kraštų apgyvendinimo ir aprūpinimo darbo jėga problemą. Tad iki 1953 m. Lietuvoje nebuvo ieškoma darbininkų kitiems SSRS regionams.

Tačiau XX a. šeštojo dešimtmečio viduryje padėtis pakito. Statistiniai duomenys rodo, kad vykdant sparčią industrializaciją darbo jėgos poreikis Sovietų Sąjungoje nuolat augo. Todėl į darbininkų telkimo planus buvo įtraukta ir Lietuva, o jai privalomų atsiųsti žmonių skaičius sparčiai didinamas. Antai 1956 m. šeimų planai buvo padvigubinti: 1955 m. iš Lietuvos reikėjo išsiųsti 500, o 1956 m. – 1 000 šeimų⁶⁴. Tokie pat buvo ir vėlesnių metų planai. Du trečdaliai siunčiamų šeimų pateko į Kazachstaną, trečdalis – į Kareliją⁶⁵. Kazachstano kryptis tarp gyventojų buvo populiarsnė, nes planai ten siųsti darbininkus buvo įvykdomi ir net viršijami (1957 m. vietoj 700 šeimų buvo išsiųstos 709, 1959 m. vietoj 1 800 darbininkų – 2 411). Karelijos miškų ūkiai buvo mažiau patrauklūs: vietoj reikiamų 400 šeimų pavyko rasti 253, o 1959 m. vietoj reikiamų 300 darbininkų teatsirado 224.

Bėgant metams Lietuvos gyventojų entuziazmas blėso ir norinčiųjų vykti kažkur toli mažėjo. Kartais darbo vieta nuo Lietuvos būdavo nutolusi net 6 tūkst. kilometrų⁶⁶. Tai ypač pasijuto XX a. septintojo dešimtmečio antrojoje pusėje, kai numatytų planų nepavyko įgyvendinti iš dalies dėl norinčiųjų vykti dirbti ir gyventi į Kazachstaną ar Rusiją trūkumo, iš dalies – dėl darbo jėgos ieškančių organizacijų nepasirengimo priimti

žmonių (nebuvo kur gyventi, prastos buitės sąlygos) ir būsimiems darbuotojams keliamų didesnių reikalavimų: jų jau nebetenkino bet kokie darbininkai, buvo reikalaujama tik kvalifikuotos darbo jėgos⁶⁷. Todėl už darbininkų parinkimą atsakingos institucijos vadovas kreipėsi į LSSR vadovybę ir prašė imtis priemonių, kad respublikai nereikėtų siųsti darbininkų į kitus SSRS regionus⁶⁸. Šis prašymas liko be atsako.

2 lentelė. *Į kitas sovietines respublikas organizuotai išsiųstų Lietuvos miestų ir rajonų darbininkų ir šeimų statistika (1961–1965 m.)*

Miestas, rajonas	Išsiųsta darbininkų	Išsiųsta šeimų****
Vilnius	973	66
Kaunas	1 354	108
Klaipėda*	749	84
Šiauliai	519	47
Panevėžys	313	13
Akmenės	71	16
Alytaus	205	25
Anykščių	69	8
Biržų	38	9
Eišiškių	151	24
Ignalinos	167	13
Jonavos	49	10
Joniškio	67	14
Jurbarko	143	16
Kaišiadorių	90	31
Kapsuko	220	36
Kauno	254	151
Kelmės	117	23
Kėdainių	118	19
Klaipėdos	45	27
Kretingos	37	31
Kupiškio	57	13
Lazdijų	82	4
Mažeikių	101	31
Molėtų	120	14
Pakruojo	47	6
Panevėžio	52	19
Pasvalio	62	4
Plungės	67	27

Prienų	120	28
Radviliškio	154	43
Raseinių	77	32
Rokiškio	158	31
Skuodo	22	4
Šakių	62	3
Šiaulių	176	49
Šilalės	56	34
Šilutės	182	78
Širvintų	17	2
Švenčionių	276	22
Tauragės	153	50
Telšių	186	27
Trakų	270	68
Ukmergės	241	15
Utenos	139	13
Varėnos**	397	27
Vilkaviškio	98	44
Vilniaus	343	141
Zarasų	53	18
Iš viso	9 928***	1 608***

* Prie Klaipėdos miesto skaičiaus priskaičiuotas ir Palangos miesto asmenų ir šeimų skaičius.

** Į Varėnos rajono skaičių įtrauktas ir Druskininkų mieste sutelktų asmenų ir šeimų skaičius.

*** Be to, iš Lietuvos dar buvo išsiųsti iš kitų respublikų atvykę 1 158 asmenys ir 1 šeima.

**** Tik į Kazachstaną išsiųstų šeimų skaičius. Šeimą vidutiniškai sudarė 4 asmenys.

Sudaryta remiantis žiniomis apie perkeltą į Kazachstaną šeimų ir kitose SSRS respublikose įdarbintų asmenų skaičių 1961–1965 m., LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 120, l. 13–16.

Iš 2 lentelės matyti, kad didžiausias krūvis ieškant darbininkų teko Kauno ir Vilniaus miestams. Įdomu, kad kai kuriuose demografiškai nedideliuose rajonuose (Švenčionių, Ignalinos) pavyko rasti nemažai žmonių, norinčių dirbti už Lietuvos ribų. Ši padėtis, matyt, aiškintina tuo, kad mažiau pramonės įmonių turinčiuose rajonuose buvo mažiau galimybių gauti geriau apmokamą darbą, todėl lengviau pavyko rasti savanorių į darbus kitose SSRS respublikose.

Išlikusi medžiaga rodo, kad Lietuvos gyventojai nesistengė įsikurti kitose respublikose. Kaip rodo V. Kotovo tyrimai, lietuvių skaičius už Lietuvos ribų 1959–1969 m. mažėjo. Kazachstane 1970–1989 m. lietuvių lyginamasis svoris sumenko nuo 0,11 proc. 1970 m. iki 0,07 proc. 1989 m.⁶⁹ V. Tininio teigimu, 1980 m. ne Lietuvoje dirbo 10 tūkst. aukštąjį ir specialųjį vidurinį išsilavinimą įgijusių lietuvių⁷⁰. Archyvinė medžiaga patvirtina ir grįžtamąjį lietuvių judėjimą. Nuo 1958 m. iki 1959 m. spalio mėn. atgal į Vilnių parvyko 87 anksčiau buvę užverbuoti asmenys, 1969 m. iš Kazachstano grįžo 1 tūkst. asmenų daugiau, negu ten buvo išsiųsta, vyko judėjimas iš Kokčėtavo, Šiaurės Kazachstano, Karagandos sričių, kurios sulaukdavo darbininkų iš Lietuvos⁷¹. Panašiai darbo migrantai lietuviai traukė atgal į Lietuvą ir aštuntajame dešimtmetyje⁷².

Dėl darbo jėgos buvo tariamasi ir tiesiogiai su LSSR vadovais. Štai 1956 m. Estijos vadovybė prašė LSSR valdžios rasti jai 600 darbininkų statyboms⁷³. Tačiau Lietuva sutiko suieškoti tik 250 žmonių. Galiausiai pagalba estams buvo suteikta kitokiu būdu. Kadangi tuo metu galiojo prievolė įdarbinti iš sovietinės kariuomenės demobilizuotus asmenis, tai per Vyriausiąją perkėlimų valdybą į Estiją buvo nusiųsta per 2 tūkst. asmenų⁷⁴.

DARBININKŲ ATRANKOS KRITERIJAI, JŲ SOCIALINĖ PADĖTIS

Išlikę duomenys rodo, kad daugiausia į darbus vykdavo darbingo amžiaus miesto gyventojai vyrai. Tai jie dažniausiai atsiliepėdavo į šitokius darbo skelbimus: „Leningrado specializuoto dujotiekio statybos tresto statybos-montavimo valdybai Nr. 3 reikalingi vyresni inžinieriai, inžinieriai, sandėlių vedėjai, vyresnieji darbų vykdytojai,

darbų vykdytojai, mechanikai, technikai, normuotojai, buhalteriai, ekskavatorininkai, suvirintojai elektra, dailidės.“⁷⁵ Tarp miestų neabejotinai pirmavo Kaunas ir Vilnius. Intensyviausio darbininkų verbavimo laikotarpiu (XX a. šeštasis dešimtmetis) šiuose miestuose kasmet reikėdavo surinkti po maždaug 1 tūkst. asmenų (į kitas sovietines respublikas organizuotai išsiųstų Lietuvos darbininkų ir šeimų teritorinį pasiskirstymą XX a. septintojo dešimtmečio pirmojoje pusėje žr. 2 lent.).

Dažniausiai dirbti už Lietuvos ribų sutikdavo lietuviai ir rusai, bet buvo ir baltarusių, lenkų, ukrainiečių, totorių, žydų, turkmėnų, kazachų, latvių ir kt.⁷⁶ 1953–1958 m. į darbus kituose SSRS regionuose buvo išsiųsta 24,8 tūkst. asmenų, iš jų 55 proc. lietuvių, 32 proc. rusų, 13 proc. kitų tautybių žmonių⁷⁷.

Į kitas sovietines respublikas persikeliančioms šeimoms galiojo griežtesnės nei pavieniams darbininkams atrankos taisyklės. Pirmiausia buvo kreipiamas dėmesys į darbingų asmenų skaičių: jeigu jų buvo mažiau nei du, tokios šeimos buvo nepageidaujamos⁷⁸. Be to, dėl šeimos išvykimo turėjo neprieštarauti vietos valdžia.

Pasitaikė atvejų, kai dėl pasų režimo apribojimų keletas užverbuotų darbininkų kandidatūrų buvo atmetos. Mat į Karelijos miško pramonę siunčiami žmonės privalėjo turėti pasus be žymos apie draudimą gyventi pasienio zonoje. Paprastai tokių žymų buvo asmenų, nuteistų už politinius nusikaltimus, pasuose.

Kai kuriems asmenims darbas kitose sovietinėse respublikose buvo tapęs savotišku verslu: norėdami gauti persikėliams priklausančių lengvatų (piniginių išmokų) žmonės sudarydavo po kelias darbo už Lietuvos ribų sutartis. Nesibaigus vienos sutarties galiojimui, grįžę į Lietuvą jie sudarydavo naują darbo sutartį⁷⁹. Buvo atvejų, kai ta pati šeima sudarė net keturias tokias sutartis,

keisdama tik jų sudarymo vietą⁸⁰. Tokią padėtį iš dalies lėmė intensyvios darbininkų paieškos (svarbu buvo įvykdyti Maskvos planus), skiriamų planų nerealumas (kai kuriems rajonams planai buvo per dideli, todėl koreguojami⁸¹), kita vertus – atskirų asmenų siekis pasigerinti materialinę padėtį.

TARP PAŽADŲ IR REALYBĖS: KĄ DARBININKAI RADO NAUJOSIOSE DARBO VIETOSE

Aukščiausioji SSRS valdžia prognozavo, kad socialinės lengvatos ir didesni atlyginimai leis skirti darbo jėgą reikiamiems regionams (pavyzdžiui, Sibirui, kur svilina šaltis, ar Kazachstanui, kur kaitina saulė). Todėl žmonės buvo viliojami gana nemenkomis piniginėmis išmokomis ir lengvatomis. Antai į plėšinius persikelianti šeima buvo nemokamai nugabenama į naują gyvenamąją vietą, su savimi jai buvo galima pasiimti iki 2 t daiktų, leidžiama vežtis gyvulių, šeimos galva gaudavo 600 rb, kiti šeimos nariai – 200 rb vienkartinę išmoką (persikeliantiems į Čitos, Irkutsko, Krasnojarsko regionus būdavo skiriamos dar didesnės išmokos)⁸². Be to, buvo nurašomi persikeliančios šeimos išsiskolinimai valstybei už žemės ūkio produktus, naujoje gyvenamojoje vietoje tam tikrą laiką nereikėdavo mokėti žemės mokesčio, ji gaudavo paskolą gyvenamajam namui ir ūkiniams pastatams statyti ar gyvuliams įsigyti⁸³. Lengvatų sistema galiojo ir vėliau, kai kurios jų buvo dar padidintos. Štai persikeliantiems į Čitos sritį asmenims buvo suteikiama ne 15 tūkst. rb, o 30 tūkst. rb namo statybos paskola. Palyginimui: persikeliant respublikos viduje, vienkartinė išmoka šeimos galvai buvo 500 rb, kitiems šeimos nariams – po 150 rb kiekvienam, statybų paskola – 12 tūkst. rb. Atkreiptinas dėmesys, kad paskolų sumos atskirose res-

publikose skyrėsi. Tokią pat kaip Lietuvoje paskolą buvo galima gauti ir gretimose sovietinėse respublikose (Latvijoje, Baltarusijoje), o Ukrainoje ir Kirgizijoje daugiausia buvo galima pretenduoti į 10 tūkst. rb paskolą⁸⁴. Taip palankesniu finansavimu buvo siekiama spręsti darbo jėgos trūkumą, tam tikrų SSRS regionų demografines problemas. Rusijos ir Baltarusijos kaimo gyventojams stimulus persikelti buvo galimybė gauti pasą⁸⁵. Mat iki 1976 m. ten gyvenę žmonės neturėjo asmens tapatybę patvirtinančio dokumento.

Tačiau ne visi galėjo įgyvendinti norą įsidarbinti kitose respublikose. Tam kartais kliudydavo įvairūs formalumai: nesutvarkyti asmens dokumentai, registracijos reikalai ar apribojimai gyventi vadinamuosiuose režiminiuose miestuose.

Kai kurie asmenys, nuvykę į naująją vietą ir neradę ten tinkamų gyventi sąlygų (vietoje žadėto atskiro namo jie buvo įkurdinami kitų kolūkiečių namuose), apsisukę grįždavo iš kur atvykę⁸⁶. Pavieniams darbininkams šiuo atveju tereikėdavo kompensuoti pervežimo išlaidas. Persikėlusioms šeimoms tai padaryti buvo sunkiau, ypač jeigu buvo paimta paskola namui statyti ar gyvuliams įsigyti. Tokiu atveju lėšas reikėdavo grąžinti. Bet kai kurių žmonių nesustabdė netgi gresiantys finansiniai nuostoliai. Antai į Baltarusiją grįžę žmonės šį savo sprendimą aiškino taip: „Kolūkyje įkurdino troboje, iki pat langų įaugusioje į žemę. Davė miltų. Bulvių, kol turėjome pinigų, pirkomės patys. Kaimo apylinkės tarybos kreditas karvei – 1 500 rublių, o kainavo ji 4 000. <...> Du su puse mėnesio mitome vien duona. Į darbą valgyti nebuvo ko pasiimti, reikėjo vaikščioti [į darbą. – V. S.] 5–6 kilometrus. Bet tai dar nieko. Gegužės 1-ąją pas vietinius gyventojus atvažiavo giminės. Visi labai rūstūs. Mus išvadino visokiausiais įžeidžiančiais žodžiais. Supratome, kad mūsų čia nelaukė, ir grįžome namo [į Baltarusiją. – V. S.]“⁸⁷

Dalis iš Lietuvos išvykusių darbininkų ieškodami naujos darbo vietos kreipėsi į Vilniuje veikiančią anksčiau juos išsiuntusią organizaciją. Įsikišus jos darbuotojams LSSR darbininkai buvo pasiūsti į statybos organizacijas, kurios mokėjo didesnes algas⁸⁸. Apskritai pagrindinės nuolat mažėjančio norinčių dirbti ne Lietuvoje žmonių skaičiaus priežastys buvo dvi: maži atlyginimai naujojoje darbo vietoje ir blogos buitinės sąlygos. Antai 1968 m. daugiau kaip 700 SSRS regionuose dirbančių LSSR darbininkų pakeitė darbo vietą, iš jų 162 – dėl prastų gyvenimo sąlygų, 243 – dėl mažo atlyginimo ar blogo darbo organizavimo⁸⁹.

Tačiau dalis asmenų dirbti ne Lietuvoje rinkosi ne savo noru. Tai buvę politiniai kaliniai, destalinizacijos metais paleisti iš lagerių be teisės grįžti į kilmės vietą. Anot tyrėjo Arvydo Anušausko, į Lietuvą buvo uždrausta grįžti partizanų būrių vadams, buvusiems aukštiesiems Lietuvos Respublikos tarnautojams, partijų vadovams⁹⁰. Ko gero, kai kurie jų patraukė į plėšinius. Dar kiti, nors ir įstengė grįžti į Lietuvą, patyrė sunkumų ieškodami darbo ar norėdami prisiregistruoti. Kai kurie jų pasinaudojo organizuoto darbininkų telkimo vykdytojų siūlymais ir sudarė darbo už Lietuvos ribų sutartis. Juolab kad LSSR valdžia į tai žiūrėjo palankiai. 1953 m. rudenį LSSR Ministrų Taryba pritarė SSRS susisiekimo ministerijos planams Lietuvoje iš amnestuotųjų ir miesto gyventojų organizuotai sutelkti 800 darbininkų⁹¹ (1953 m. ketvirtąjį ketvirtį reikėjo surinkti apie 1 850 darbininkų⁹²). Tarp vykdančių šį sprendimą išsiųstų į darbus apie 1 600 asmenų apie 80 buvo žmonės, ką tik atgavę laisvę⁹³.

IŠVADOS

Lietuvos gyventojai tapo bendros SSRS mastu vykdytos organizuoto darbo jėgos telkimo

į svarbius žemės ir miškų ūkio ar pramonės objektus akcijos dalyviais, nors įsitraukė į ją vėliau už kitas respublikas – 1953 m. Organizuoto darbo jėgos telkimo ir siuntimo į SSRS akcija Lietuvoje buvo menkesnė, negu planuota Maskvoje.

Pagrindinės darbo jėgos iš Lietuvos panaudojimo kryptys buvo šios: 1) žemės ūkio intensyvinimo (plėšinių) programa Kazachstane ir Rusijoje; 2) miškų pramonės plėtra Rusijoje; 3) didžiulių transporto ir pramonės objektų statybos programa Rusijoje (Sibire ir kitur); 4) „Trečiojo semestro“ programa – studentų sezoninis darbas Rusijos, Kirgizijos, Uzbekijos ir kitų sovietinių respublikų pramonėje ir žemės ūkyje.

Nagrinėjamu laikotarpiu į darbus pramonės objektuose, žemės ir miškų ūkiuose buvo išsiųsta apie 75 tūkst. LSSR gyventojų, daugiausia miestiečių vyrų, pagal etninę sudėtį – lietuvių ir rusų. Intensyviausias jų siuntimo laikotarpis – 1953–1965 m., kai Kazachstane ir Rusijoje buvo vykdomi didžiuliai ekonominiai projektai (plėšinių įdirbimas, miškų ūkio plėtra Karelijoje). Tuo metu į darbus ten buvo išsiųsta per 80 proc. šioje akcijoje dalyvavusių Lietuvos gyventojų. Vėlesniais metais, nors perkėlimo akcija apėmė visą Lietuvą, jos mastas labai sumažėjo.

Dėl tam tikrų nacionalinių bruožų (sėslumo, prisirišimo prie žemės), LSSR socialinės-ekonominės padėties (sparčios ir intensyvios pramonės plėtros, kuri garantavo neblogus atlyginimus, gerai išplėtos socialinės infrastruktūros ir kt.) daugelis respublikos gyventojų stengėsi sudaryti trumpalaikes darbo sutartis, joms pasibaigus, grįžti į Lietuvą, o vėlesniais metais darbo jėgos telkimo akcijoje nebedalyvavo. Apskritai pažymėtina, kad SSRS mastu darbo migracija iš Lietuvos niekada nebuvo ir dėl demografinių veiksnių negalėjo būti reikšminga.

Nuorodos

¹ N. Kairiūkštė, „Lietuvos gyventojų dinamika ir jos įtaka gyventojų skaičiui, tautiniam pasiskirstymui 5–6-ajame dešimtmetyje“, *Darbai*, 1996, Nr. 1, p. 104–114; V. Tininis, *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 441–442; V. Tininis, *Pirmtako šešėlyje. Biografinė apybraiža apie Sovietų Lietuvos vadovą Petrą Griškevičių (1924–1987)*, Vilnius, 2017, p. 165–168; V. Stravinskienė, „Gyventojų perkėlimo akcija iš Rytų ir Pietryčių Lietuvos 1951–1955 metais“, *Lituanistica*, 2010, Nr. 1–4, p. 42–56.

² N. Kairiūkštė, op. cit., p. 107.

³ V. Tininis, *Pirmtako šešėlyje*, p. 165–168; V. Tininis, *Lietuva 1940–1990*, p. 441–442.

⁴ V. Tininis, *Pirmtako šešėlyje*, p. 165.

⁵ V. Tininis, *Lietuva 1940–1990*, p. 441.

⁶ В. Котов, *Народы союзных республик СССР. 60–80-е годы. Этногеографические процессы*, Москва, 2001; В. Козина, *Демографическая история Казахстана (конец XIX–нач. XXI вв.)*, Караганда, 2007; Е. Сошнева, „Освоение целинных и залежных земель и его роль в экономической истории СССР“, *Вестник СПбГУ*, сер. 5, 2007, вып. 4, с. 119–127, prieiga per internetą: <<http://cyberleninka.ru/article/n/osvoenie-tselinnyh-i-zaleznyh-zemel-i-ego-rol-v-ekonomicheskoy-istorii-SSRS>>, [žiūrėta 2017-05-26].

⁷ В. Котов, op. cit., с. 76–77; В. Козина, op. cit., с. 58.

⁸ В. Козина, op. cit., с. 58.

⁹ Н. Барабаш, *Государственная переселенческая политика в БССР (1946–1965 гг.)*. Автореферат диссертации, Минск, 2011, prieiga per internetą <http://www.pas.by/nfiles/000284_317116_barabash.pdf>, [žiūrėta 2017-05-15]; Н. Барабаш, „Сельскохозяйственное переселение из БССР в 1946–1965 гг.“, *Гісторыя і грамадазнаўства*, 2014, № 11, с. 56–62, prieiga per internetą: <http://www.pas.by/nfiles/000284_317116_barabash.pdf>, [žiūrėta 2017-05-15].

¹⁰ Н. Барабаш, „Сельскохозяйственное переселение из БССР в 1946–1965 гг.“, с. 56–62.

¹¹ *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917–1967 гг.)*, т. 4, Москва, 1968; *Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК*, т. 8, Москва, 1985.

¹² N. S. Chruszczow, *O dalszym zwiększeniu produkcji zbóż w kraju i zagospodarowanie ziem nowych*

i nie uprawianych, Wilnius, 1954; N. Chruščiovas, *Žemės ūkio vystymo per pastaruosius penkerius metus rezultatai ir uždaviniai toliau didinti žemės ūkio produktų gamybą: pranešimas TSKP CK Plenumo 1958 metų gruodžio 15 dieną*, Vilnius, 1959; N. Chruščiovas, *Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos Centro Komiteto ataskaita Partijos XXII suvažiavimui 1961 m. spalio 17 d.*, Vilnius, 1961; Л. Брежнев, *Избранные произведения*, т. 3, Москва, 1981.

¹³ Aleksandro Momgauldžio 2017 m. gegužės 27 d. liudijimas, Petro Mikailionio 2017 m. gegužės 27 d. liudijimas, Felikso Džiauto 2017 m. gegužės 10 d. ir Gedimino Vaskelos 2017 m. birželio 22 d. laišakai, autorės asmeninis archyvas; Е. Юшкевич, „Переселенцы из БССР: «Мало земли, и та не хорошая. Картошку на посев не дали»“, *Беларускі час*, 2015, gruodžio 7, prieiga per internetą: <<http://belchas.by/news/pereselency-iz-bssr-malo-zemli-i-ta-ne-khoroshaia-kartoshku-na-possev-ne-dali.html>>, [žiūrėta 2017-05-29]; L. Brežnevas, *Plėšiniai*, Vilnius, 1978.

¹⁴ 1954 m. LSSR MT nutarimo dėl vyriausiosios perkėlimų ir organizuoto darbininkų telkimo valdybos prie LSSR MT įkūrimo projektas, LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 23, l. 8.

¹⁵ LSSR MT 1953 m. kovo 15 d. nutarimas Nr. 347, *ibid.*, b. 14, l. 50; Priedas prie LSSR MT 1953 m. spalio 28 d. nutarimo Nr. 836, *ibid.*, l. 123; *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917–1967 гг.)*, с. 14–17.

¹⁶ Priedas prie LSSR MT 1953 m. spalio 28 d. nutarimo Nr. 836, LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 14, l. 123.

¹⁷ SSRS MT 1953 m. gegužės 6 nutarimas, *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917–1967 гг.)*, с. 17.

¹⁸ Vyriausiosios perkėlimų ir organizuoto darbininkų telkimo valdybos nuostatai, patvirtinti LSSR MT 1964 m. kovo 16 d. nutarimu Nr. 116, LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 101, l. 14–16.

¹⁹ LSSR valstybinio darbo resursų naudojimo komiteto pirmininko B. Gaigalo pažyma apie 1968 m. pirmojo ketvirčio darbą, *ibid.*, f. R-543, ap. 1, b. 12, l. 14.

²⁰ LSSR MT 1954 m. gruodžio 31 d. nutarimo Nr. 873 priedas, *ibid.*, f. R-293, ap. 1, b. 28, l. 17–18.

²¹ LSSR valstybinio darbo resursų naudojimo komiteto Darbo resursų apskaitos ir planavimo skyriaus viršininko L. Perkumo informacija apie komiteto darbuotojų skaičių ir sudėtį, *ibid.*, f. R-543, ap. 1, b. 85, l. 139; LSSR valstybinio darbo resursų naudojimo komiteto pirmininko B. Gaigalo 1976 m.

vasario 19 d. raštas LSSR valstybiniam plano komitetui, *ibid.*, b. 118, l. 81.

²² N. S. Chruszczow, *op. cit.*, s. 14.

²³ В. Котов, *op. cit.*, с. 78.

²⁴ *Итоги всесоюзной переписи населения 1970 года*, т. 4, Москва, 1973, с. 13.

²⁵ LSSR MT 1953 m. birželio 10 d. nutarimas Nr. 418, LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 14, l. 52. Net 24 rajonuose darbininkų rinkimo SSRS miškų ir popieriaus pramonei akcija nebuvo vykdoma.

²⁶ V. Stravinskienė, *op. cit.*, p. 55.

²⁷ 1957 m. sausio 23 d. Jonavos rajono vykdymo komiteto pirmininko Rutkausko raštas LSSR MT, LCVA, f. R-754, ap. 4, b. 4097, l. 11.

²⁸ LSSR statistikos valdybos viršininko B. Dubasovo duomenys apie rajonus, kuriuose lietuvių gyventojų skaičius mažesnis negu 90 proc. [1957 m. pab.–1958 m. pr.], LYA, f. 16895, ap. 2, b. 344, l. 167.

²⁹ Žinios apie organizuoto darbininkų telkimo ir perkėlimo už respublikos ribų plano įvykdymą 1956 m., LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 42, l. 16–18; Priedas prie LSSR MT 1958 m. sausio 29 d. potvarkio Nr. 59-p, *ibid.*, b. 58, l. 2–5.

³⁰ *Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК*, s. 367–368.

³¹ L. Brežnevas, *op. cit.*, p. 5.

³² LSSR MT 1954 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. 469, LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 14, l. 62.

³³ LSSR valstybinio darbo resursų naudojimo komiteto pirmininko kalbos Maskvoje 1968 m. balandžio 4 d. tezės, *ibid.*, f. R-543, ap. 1, b. 13, l. 3.

³⁴ Organizuoto darbininkų telkimo valdybos viršininko ataskaita apie plano įvykdymą 1953 m., *ibid.*, f. R-293, ap. 1, b. 23, l. 128.

³⁵ Sąrašas šeimų, 1955 m. persikėlusių į Karelijos ASSR, *ibid.*, b. 36, l. 30–37; 1957 m. sausio 1 d. žinios apie perkeltų šeimų išsiuntimą už respublikos ribų, *ibid.*, b. 46, l. 40.

³⁶ Organizuoto darbininkų telkimo 1974–1987 m. planų įvykdymo suvestinės ataskaitos, *ibid.*, f. R-543, ap. 1, b. 88, l. 7; b. 104, l. 4; b. 137, l. 7; b. 154, l. 8; b. 171, l. nenumuotas; b. 188, l. 9; b. 206, l. 6; b. 224, l. 5; b. 282, l. 4 a. p.; b. 323, l. 2 a. p.

³⁷ Е. Карпова, П. Мироненко, „Долгая дорога“, *Коммерсантъ Business Guide*, 2009, gegužės 27, prieiga per internetą: <<https://www.kommersant.ru/doc/1169088>>, [žiūrėta 2017-06-02]; В. Прядкин, „Неизвестный БАМ“, prieiga per internetą: <<https://www.proza.ru/2013/01/16/347>>, [žiūrėta 2017-06-03].

³⁸ „40 лет БАМу. Специальный проект ИТАР-ТАСС“, prieiga per internetą: <<http://tass.ru/bam-40>>, [žiūrėta 2017-06-05].

³⁹ LKP CK 1974 m. rugsėjo 24 d. posėdžio protokolas Nr. 76, LYA, f. 1771, ap. 249, b. 69, l. 11.

⁴⁰ Pažyma apie fondą R-1705 (Valstybinis pramoninio projektavimo institutas „Pramprojektas“), Kauno regioninis valstybės archyvas, prieiga per internetą: <http://iaps-pub.archyvai.lt/web/guest/aprasu-paieska?p_p_id=inventorysearchportlet_WAR_iapsex2&_facesViewIdRender=%2Fform/s%2FinventoryView.xhtml?invType=FOND&invId=262257>, [žiūrėta 2017-04-30].

⁴¹ LKP CK 1974 m. rugsėjo 24 d. posėdžio protokolas Nr. 76, LYA, f. 1771, ap. 249, b. 69, l. 11.

⁴² LKP CK Statybų ir miestų ūkio skyriaus vedėjo pavaduotojo G. Puskunigio ir LSSR MT Kapitalinės statybos skyriaus vedėjo P. Kaziulio 1979 m. rugsėjo 25 d. slapta informacija, *ibid.*, ap. 256, b. 185, l. 11–12.

⁴³ *Ibid.*, l. 12.

⁴⁴ *Ibid.*; A. Butkevičius, „Metai BAM-o statyboje“, *Komjaunimo tiesa*, 1976, rugsėjo 8, p. 2; „Sun-čiausiame BAM'o ruože“, *ibid.*, 1976, spalio 21, p. 2.

⁴⁵ A. Papakulis, „Apie Lietuvos ir Rusijos geležinkelių tiesimo ypatumus bei paslaptis“, prieiga per internetą: <<http://www.statybunaujienos.lt/naujiena/Antanas-Papakulis-Apie-Lietuvos-ir-Rusijos-gelezinkeliu-tiesimo-ypatumus-bei-paslaptis/2339>>, [žiūrėta 2017-05-12]; *Lietuvos statyba. Asmenybės*, Vilnius, 2016, p. 264.

⁴⁶ Organizuoto darbininkų telkimo planų 1983 ir 1987 m. įvykdymo ataskaitos, LCVA, f. R-543, ap. 1, b. 242, l. 1 a. p.; b. 323, l. 2 a. p.

⁴⁷ Organizuoto darbininkų telkimo valdybos viršininko pareigas einančio P. Karecko organizuoto darbininkų telkimo plano įvykdymo 1954 m. birželio 1 d. ataskaita, *ibid.*, f. R-293, ap. 1, b. 23, l. 60; LSSR darbo rezervų valdybos viršininko pavaduotojo P. Eiduko pažyma [1969 m. rugpjūčio mėn.], *ibid.*, f. R-539, ap. 1, b. 4, l. 142; LSSR darbo rezervų valdybos viršininko B. Gaigalo 1974 m. rugpjūčio 9 d. raštas LSSR MT, *ibid.*, b. 85, l. 119.

⁴⁸ V. Tininis, *Pirmtako šešėlyje*, p. 166.

⁴⁹ KPI darbo ir poilsio stovyklos štabo parengta darbo ataskaita, 1970 m., LYA, f. 4421, ap. 25, b. 62, l. 48; J. Jablonskis, „Gyvenimas, paskirtas Lietuvos upėms tyrinėti“, *Energetika*, t. 58, 2012, Nr. 1, p. 48.

⁵⁰ A. Momgaudžio 2017 m. gegužės 27 d. liudijimas, autorės asmeninis archyvas.

⁵¹ D. Vasiliauskas, „Studentiška vasara“, *Vakarinės naujienos*, 1969, rugpjūčio 11, p. 3.

⁵² VLKJS CK sekretoriaus V. Mikeliūno ir respublikinio studentų būrio vado M. Mikailos pažyma apie studentų būrių formavimo plano įvykdymą 1984 m., LYA, f. 4421, ap. 38, b. 60, l. 17.

⁵³ 1976 m. kovo 29 d. visasąjunginio centrinio studentų statybos būrių štabo posėdžio išrašas, *ibid.*, ap. 30, b. 82, l. 1–2.

⁵⁴ Būrio „Lietuva-76“ darbo Jakutijos ASSR metinė ataskaita, 1976 m., *ibid.*, b. 88, l. 76.

⁵⁵ „Vieninga šeima“, *Vakarinės naujienos*, 1976, rugsėjo 14, p. 1.

⁵⁶ „Dėl Smolensko studentų statybinio būrio darbo ir visuomeninės politinės veiklos“, *Komjau-nimo tiesa*, 1976, liepos 28, p. 1.

⁵⁷ Respublikinio studentų būrio vado J. Sijavičiaus 1979 m. spalio 10 d. ir 1980 m. spalio 15 d. pažymos apie būrių formavimo plano įvykdymą, LYA, f. 4421, ap. 33, b. 89, l. 32; ap. 34, b. 90, l. 33.

⁵⁸ G. Vaskelos 2017 m. birželio 22 d. laiškas autorei, autorės asmeninis archyvas.

⁵⁹ F. Džiauto 2017 m. gegužės 10 d. laiškas autorei, *ibid.*

⁶⁰ Apskaičiuota remiantis organizuoto darbininkų telkimo ir šeimų perkėlimo planų įvykdymo 1953–1987 m. duomenimis.

⁶¹ J. Szumski, *Sowietyzacja Zachodniej Białorusi 1944–1953: propoganda i edukacja w służbie ideologii*, Kraków, 2010, s. 125.

⁶² *Ibid.*, s. 126

⁶³ Н. Барабаш, *Государственная переселенческая политика в СССР (1946–1965 гг.)*.

⁶⁴ Vyriausiosios perkėlimų ir organizuoto darbininkų telkimo valdybos viršininko pareigas einančiojo 1956 m. sausio 13 d. pastabos dėl nutarimo projekto, LCVA, f. R-754, ap. 4, b. 3817, l. 41.

⁶⁵ Perkėlimų ir organizuoto darbininkų telkimo valdybos viršininko pavaduotojo Šatalovo pranešimas apie darbo rezultatus, 1957 m., *ibid.*, f. R-293, ap. 1, b. 52, l. 5, 16.

⁶⁶ Organizuoto darbininkų telkimo valdybos viršininko pareigas einančio P. Karecko 1954 m. gruodžio mėn. pažyma, *ibid.*, b. 23, l. 12.

⁶⁷ Vyriausiosios perkėlimų ir organizuoto darbininkų telkimo valdybos viršininko P. Karecko pažymos apie planų įvykdymą 1964 ir 1966 m., *ibid.*, b. 107, l. 12; b. 120, l. 41.

⁶⁸ LSSR valstybinio darbo resursų naudojimo komiteto pirmininko B. Gaigalo 1974 m. lapkričio 29 d. raštas LSSR MT, *ibid.*, f. R-543, ap. 1, b. 85, l. 135.

⁶⁹ B. Короб, *op. cit.*, c. 260.

⁷⁰ V. Tininis, *Pirmtako šešėlyje*, p. 165–166; V. Tininis, *Lietuvos istorija*, p. 442.

⁷¹ Pažyma apie gyventojų priregistravimą ir išregistravimą 1958–1959 m. spalio mėn., LCVA, f. R-754, ap. 4, b. 4823, l. 2, 60; Gyventojų judėjimo rezultatai 1967 m., *ibid.*, f. R-363, ap. 1, b. 9699, l. 28–29 a. p.; LSSR valstybinio darbo resursų komiteto pirmininko pavaduotojo P. Eiduko 1969 m. lapkričio 10 d. raštas LSSR MT pirmininko pavaduotojui K. Kairiui, *ibid.*, f. R-543, ap. 1, b. 22, l. 172.

⁷² Etninio pasiskirstymo 1976 m. duomenys pagal atvykimo ir išvykimo vietą, *ibid.*, f. R-363, ap. 1, b. 17092, l. 19.

⁷³ 1956 m. balandžio 7 d. Estijos SSR MT pirmininko raštas LSSR MT pirmininkui, *ibid.*, f. R-754, ap. 4, b. 3817, l. 59.

⁷⁴ Žinios apie organizuoto telkimo būdu 1953–1960 m. išsiųstus darbininkus, *ibid.*, f. R-293, ap. 1, b. 85, l. 1.

⁷⁵ Skiltis „Įvairūs“, *Vakarinės naujienos*, 1969, vasario 14, p. 7.

⁷⁶ 1955 m. į Kazachstaną išsikėlusių šeimų sąrašas, LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 36, l. 4–9; Pažyma apie šeimų perkėlimo į Kazachstano SSR tarybinius ūkius plano įvykdymą 1968 m., *ibid.*, f. R-543, ap. 1, b. 12, l. 20–21.

⁷⁷ V. Stravinskienė, „Migracijos procesų poveikis Vilniaus miesto gyventojų etniniams demografiniams pokyčiams 1944–1959 metais“, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2009 (2), Vilnius, 2010, p. 144.

⁷⁸ Vyriausiosios perkėlimų valdybos viršininko 1955 m. liepos 26 d. įsakymas Nr. 188, LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 30, l. 242–243.

⁷⁹ Perkėlimų valdybos viršininko pavaduotojo F. Šatalovo 1956 m. rugsėjo 8 d. įsakymas Nr. 237, *ibid.*, b. 40, l. 78.

⁸⁰ Perkėlimų valdybos viršininko pavaduotojo F. Šatalovo 1956 m. birželio 26 d. įsakymas Nr. 134, *ibid.*, l. 195.

⁸¹ 1966 m. LSSR liaudies ūkio vystymo plano ištrauka, *ibid.*, b. 117, l. 15–17.

⁸² LSSR MT 1953 m. birželio 10 d. nutarimas Nr. 418, *ibid.*, b. 14, l. 64–65; SSRS MT 1958 m. sausio 22 d. nutarimo Nr. 96 priedas Nr. 1, *ibid.*, b. 58, l. 12 a. p.

⁸³ LSSR MT 1953 m. birželio 10 d. nutarimas Nr. 418, *ibid.*, b. 14, l. 67–69.

⁸⁴ SSRS MT 1958 m. sausio 22 d. nutarimas Nr. 96, *ibid.*, b. 58, l. 12.

⁸⁵ М. Борисенок, „Освоение целины“, prieiga per internetą: <http://w.histrf.ru/articles/article/show/osvoieniie_tsieliny>, [žiūrėta 2017-05-07].

⁸⁶ SSRS žemės ūkio ministro 1954 m. spalio 21 d. įsakymas Nr. 416, LCVA, f. R-293, ap. 18, b. 9, l. 332.

⁸⁷ Е. Юшкевич, *op. cit.*

⁸⁸ LSSR valstybinio darbo resursų naudojimo komiteto pirmininko B. Gaigalo 1968 m. gruodžio 26 d. raštas SSRS valstybinės plano komisijos pirmininko pavaduotojui V. Isajevui, LCVA, f. R-543, ap. 1, b. 13, l. 35.

⁸⁹ Pažyma apie organizuotą darbininkų telkimą 1968 m., *ibid.*, f. R-743, ap. 1, b. 17, l. 6.

⁹⁰ A. Anušauskas, *Teroras 1940–1958 m.*, Vilnius, 2012, p. 273.

⁹¹ LSSR MT 1953 m. rugsėjo 11 d. potvarkis Nr. 1411-p, LCVA, f. R-293, ap. 1, b. 14, l. 117–119.

⁹² Organizuoto darbininkų rinkimo Lietuvoje plano vykdymo suvestinė ataskaita, 1953 m. gruodžio mėn., *ibid.*, b. 23, l. 144.

⁹³ *Ibid.*

Gauta 2017 09 18
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, Vilnius

Vitalija Stravinskienė

ORGANIZED LABOUR MIGRATION OF RESIDENTS OF LITHUANIA TO THE USSR IN THE SIXTH–NINTH DECADES OF THE 20TH CENTURY

Summary

Referring to archive and historiographic materials, in this paper problematics of labour migration to the USSR from Lithuania in 1953–1984 is analysed. Attention is drawn to migration directions, motivation of residents, quantitative indices, territorial aspects related to persons participating in labour migration process and social picture.

Residents of Lithuania became participants of the campaign for organized all Soviet Union-wide labour force migration to participate in implementation of large and important land, forestry and industry projects. By the way, the residents of our Republic joined this campaign later than residents from other Republics – in 1953 only. Organized labour force migration from Lithuania to the USSR was of lower level that it had been planned in Moscow.

The main directions of labour force migration were: 1) agriculture intensification program (virgin lands campaigns in Kazakhstan and Russia); 2) Russian forestry development program; 3) program of construction of gigantic transport and industrial objects in Russia (Siberia, etc.); 4) the “Third Semester” program – season-based works of students in industry and agriculture sectors of Russia, Kyrgyzstan, Uzbekistan and other Soviet Republics.

In 6th–9th decades, about 75 thousand residents of Lithuanian Soviet Socialist Republic were sent to work in other regions of the Soviet Union; labour migrants worked on industrial objects, farms and forestry units. Mostly, they were men from urban areas, by ethnic composition – Russians and Lithuanians. The most intensive time period of sending to work as labour migrants was the 1953–1965 period, as at that time in Kazakhstan and Russia huge programs of economic development had been implemented (virgin lands campaign, forestry development). Namely during this period, over 80 per cent of residents of Lithuania who participated in this campaign were sent to labour destinations. Although in later years the migration campaign covered entire Lithuania, its scale diminished markedly.

Due to certain national traits of Lithuanians (sedentary life, attachment to the land) and social-economic situation in the Lithuanian Soviet Socialist Republic (fast and intensive industry development ensuring quite good wages, well-developed social infrastructure, etc.), the residents of Lithuania liked to conclude short-term employment agreements, and after termination of these agreements made efforts to return to Lithuania and stay there not attracted by labour migration campaign anymore.